

॥ तैत्तिरीय ब्राह्मणम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अङ्गिरसो वै सत्रमांसत। तेषां पृश्निर्धर्मधुगासीत्।
सर्जीषेणाजीवत्। तैऽब्रुवन्। कस्मै नु सत्रमांस्महे। यैऽस्या
ओषधीर्न जनयाम् इति। ते दिवो वृष्टिमसृजन्त। यावन्तः
स्तोका अवापद्यन्त। तावन्तीरोषधयोऽजायन्त। ता जाताः
पितरो विषेणालिम्पन्॥१॥

तासांञ्जग्ध्वा रुप्यन्त्यैत्। तैऽब्रुवन्। क इदमित्थमकरिति।
वयं भागधेयमिच्छमाना इति पितरोऽब्रुवन्। किं वो
भागधेयमिति। अग्निहोत्र एव नोऽप्यस्त्वित्यब्रुवन्। तेभ्यं
एतद्भागधेयं प्रायच्छन्। यद्धुत्वा निमार्ष्टि। ततो वै त
ओषधीरस्वदयन्। य एवं वेद॥२॥

स्वदन्तेऽस्मा ओषधयः। ते वत्समुपावासृजन्। इदं नो
हव्यं प्रदापयेति। सोऽब्रवीद्वरं वृणै। दशं मा रात्रीर्जातन्न

दोहन्। आसङ्गं मात्रा सह चराणीति। तस्माद्वत्सञ्जातं
दश रात्रीर्न दुहन्ति। आसङ्गं मात्रा सह चरति। वारिवृतं
ह्यस्य। तस्माद्वत्सं सृष्टयं रुद्रो घातुकः। अति हि
सन्धान्धयति॥३॥

अलिम्पन्वेद घातुक एकं च॥१॥ [१]

प्रजापतिरग्निमसृजत। तं प्रजा अन्वसृज्यन्त।
तमभाग उपास्त। सोऽस्य प्रजाभिरपाक्रामत्।
तमवरुरुत्समानोऽन्वैत्। तमवरुधन्नाशक्रोत्। स
तपोऽतप्यत। सोऽग्निरुपांरमतातापि वै स्य प्रजापतिरिति।
स रराटादुदमृष्ट॥४॥

तद्धृतमभवत्। तस्माद्यस्य दक्षिणतः केशा उन्मृष्टाः।
ताअ्येष्ठलक्ष्मी प्राजापत्येत्याहुः। यद्रराटादुदमृष्ट।
तस्माद्रराटे केशा न सन्ति। तदग्नौ प्रागृह्णात्।
तद्विचिकित्सत्। जुह्वानी ३ मा होषा ३ मिति।
तद्विचिकित्सायै जन्म। य एवं विद्वान् विचिकित्सति॥५॥
वसीय एव चेतयते। तं वाग्भ्यवदञ्जुह्वीति। सोऽब्रवीत्।

कस्त्वमसीति। स्वैव ते वागित्यब्रवीत्। सोऽजुहोत्स्वाहेति।
तत्स्वाहाकारस्य जन्म। य एवऽस्वाहाकारस्य जन्म वेद।
करोति स्वाहाकारेण वीर्यम्। यस्यैवं विदुषः स्वाहाकारेण
जुहति॥६॥

भोगायैवास्य हुतं भवति। तस्या आहुत्यै पुरुषमसृजत।
द्वितीयमजुहोत्। सोऽश्वमसृजत। तृतीयमजुहोत्।
स गामसृजत। चतुर्थमजुहोत्। सोऽविमसृजत।
पञ्चममजुहोत्। सोऽजामसृजत॥७॥

सोऽग्निरभिभेत्। आहुतीभिर्वै माऽऽप्नोतीति। स प्रजापतिं
पुनः प्राविशत्। तं प्रजापतिरब्रवीत्। जायस्वेति।
सोऽब्रवीत्। किं भागधेयमभि जनिष्य इति। तुभ्यमेवेदः
हूयाता इत्यब्रवीत्। स एतद्भागधेयमभ्यजायत।
यदग्निहोत्रम्॥८॥

तस्मादग्निहोत्रमुच्यते। तद्धूयमानमादित्योऽब्रवीत्। मा
हौषीः। उभयोर्वै नावेतदिति। सोऽग्निरब्रवीत्। कथन्नौ

होष्यन्तीति। सायमेव तुभ्यं जुहुवन्। प्रातर्मह्यमित्यब्रवीत्।
तस्मादग्नये सायं हूयते। सूर्याय प्रातः॥९॥

आग्नेयी वै रात्रिः। ऐन्द्रमहः। यदनुदिते सूर्ये प्रातर्जुह्यात्।
उभयमेवाग्नेयं स्यात्। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। तथाग्नये
सायं हूयते। सूर्याय प्रातः। रात्रिं वा अनु प्रजाः प्र
जायन्ते। अह्ना प्रति तिष्ठन्ति। यत्सायं जुहोति॥१०॥

प्रेव तेन जायते। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। प्रत्येव तेन
तिष्ठति। प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स एतदग्निहोत्रं
मिथुनमपश्यत्। तदुदिते सूर्येऽजुहोत्। यजुषाऽन्यत्।
तूष्णीमन्यत्। ततो वै स प्राजायत। यस्यैवं विदुष उदिते
सूर्येऽग्निहोत्रं जुह्वति॥११॥

प्रेव जायते। अथो यथा दिवा प्रजानन्नेति। तादृगेव
तत्। अथो खल्वाहुः। यस्य वै द्वौ पुण्यौ गृहे
वसतः। यस्तयोर्न्यं राधयत्यन्यन्न। उभौ वाव स

तावृच्छतीति। अग्निं वावादित्यः सायं प्र विंशति।
 तस्मादग्निर्दूरान्नक्तन्ददृशे। उभे हि तेजसी सम्पद्येते॥१२॥
 उद्यन्तं वावादित्यमग्निरनु समारोहति। तस्माद्धूम
 एवाग्नेर्दिवा ददृशे। यदग्नये सायं जुहुयात्। आ सूर्याय
 वृश्चेत। यत्सूर्याय प्रातर्जुहुयात्। आऽग्नये वृश्चेत।
 देवताभ्यः समदन्दध्यात्। अग्निज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः
 स्वाहेत्येव सायं होतव्यम्। सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिरग्निः
 स्वाहेति प्रातः। तथोभाभ्यां सायं हूयते॥१३॥

उभाभ्यां प्रातः। न देवताभ्यः समदं दधाति। अग्निज्योति-
 रित्याह। अग्निर्वै रेतोधाः। प्रजा ज्योतिरित्याह। प्रजा
 एवास्मै प्र जनयति। सूर्यो ज्योतिरित्याह। प्रजास्वेव
 प्रजातासु रेतो दधाति। ज्योतिरग्निः स्वाहेत्याह। प्रजा एव
 प्रजाता अस्यां प्रतिष्ठापयति॥१४॥

तूष्णीमुत्तरामाहुतिं जुहोति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै।
 यदुदिते सूर्ये प्रातर्जुहुयात्। यथाऽतिथये प्रद्रुताय

शून्यायावसथायाहार्यः हरन्ति। तादृगेव तत्। क्वाह
 ततस्तद्वतीत्याहुः। यत्स न वेद। यस्मै तद्धरन्तीति।
 तस्माद्यदौषसं जुहोति। तदेव सम्प्रति। अथो यथा
 प्रार्थमौषसं परिवेवैष्टि। तादृगेव तत्॥१५॥

अमृष्टं विचिकित्सन्ति जुह्वत्यजामंसृजताग्निहोत्रं सूर्याय प्रातर्जुहोति जुह्वति सम्पद्यन्ते हूयते स्थापयति
 सम्प्रति द्वे च॥२॥ [२]

रुद्रो वा एषः। यदग्निः। पत्नी स्थाली। यन्मध्येऽग्नेरधिश्रयेत्।
 रुद्राय पत्नीमपि दध्यात्। प्रमायुका स्यात्। उदीचोऽ-
 ङ्गारान्निरूह्याधि श्रयति। पत्नियै गोपीथाय। व्यन्तान्करोति।
 तथा पत्युप्रमायुका भवति॥१६॥

घर्मो वा एषोऽशान्तः। अहरहः प्र वृज्यते। यदग्निहोत्रम्।
 प्रतिषिञ्चेत्पशुकामस्य। शान्तमिव हि पशव्यम्। न
 प्रतिषिञ्चेद्ब्रह्मवर्चसकामस्य। समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसम्।
 अथो खलु। प्रतिषिच्यमेव। यत्प्रतिषिञ्चति॥१७॥

तत्पशव्यम्। यज्जुहोति। तद्ब्रह्मवर्चसि। उभयमेवाकः।
 प्रच्युतं वा एतदस्माल्लोकात्। अगतन्देवलोकम्। यच्छृतं

हविरनभिघारितम्। अ॒भि द्यो॑तयति। अ॒भ्ये॑वैन॑द्वारयति।
अथो॑ देव॒त्रैवैन॑द्रमयति॥१८॥

पर्य॑ग्नि करोति। रक्ष॑साम॒पंह॑त्यै। त्रिः पर्य॑ग्नि करोति।
त्र्या॑वृद्धि य॒ज्ञः। अथो॑ मेध्य॒त्वाय॑। यत्प्रा॒चीन॑मुद्वा॒सये॑त्।
यज॑मानः शु॒चाऽर्प॑येत्। यद॑क्षि॒णा। पि॒तृदे॒वत्य॑ऽ स्यात्।
यत्प्र॒त्यक्॥१९॥

पत्नी॑ः शु॒चाऽर्प॑येत्। उ॒दी॒चीन॑मुद्वा॒सय॑ति। ए॒षा वै
दे॒वमनु॑ष्याणाः शान्ता दिक्। तामे॒वैन॑दनुद्वा॒सय॑ति
शान्त्यै॑। वर्त्म करोति। य॒ज्ञस्य॑ सन्त॑त्यै। निष्ट॑पति। उपै॒व
तत्स्त्वृ॑णाति। च॒तुरु॑न्नयति। चतु॑ष्पादः प॒शवः॥२०॥

प॒शूने॒वाव॑रुन्धे। सर्वा॑न्यू॒र्णानु॑न्नयति। सर्वे॒ हि पु॑ण्या
रा॒द्धाः। अ॒नूच॑ उन्नयति। प्र॒जाया॑ अनू॒चीन॑त्वाय॑।
अ॒नूच्ये॒वास्य॑ प्र॒जाऽर्धु॑का भवति। सम्मृ॑शति॒ व्यावृ॑त्त्यै।
नाहो॑ष्य॒न्नुप॑ सादयेत्। यदहो॑ष्य॒न्नुप॑सादयेत्। यथा॒ऽन्यस्मा॑
उपनि॒धाय॑॥२१॥

अन्यस्मै प्रयच्छति। तादृगेव तत्। आऽस्मै वृश्चेत।
 यदेव गार्हपत्येऽधि श्रयति। तेन गार्हपत्यं
 प्रीणाति। अग्निरबिभेत्। आहुतयो माऽत्येष्यन्तीति।
 स एतां समिधमपश्यत्। तामाऽधत्त। ततो वा
 अग्नावाहुतयोऽधियन्त॥ २२॥

यदेनं समयच्छत्। तत्समिधः समित्वम्। समिधमा
 दधाति। समेवैनं यच्छति। आहुतीनान्धृत्यै। अथो
 अग्निहोत्रमेवेध्मवत्करोति। आहुतीनां प्रतिष्ठित्यै।
 ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यदेकां समिधमाधाय द्वे
 आहुती जुहोति। अथ कस्यां समिधिं द्वितीयामाहुतिं
 जुहोतीति॥ २३॥

यद्वे समिधावा दध्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। एकां
 समिधमाधाय। यजुषाऽन्यामाहुतिं जुहोति। उभे एव
 समिद्वती आहुती जुहोति। नास्मै भ्रातृव्यञ्जनयति।
 आदीप्तायां जुहोति। समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसम्। अथो
 यथाऽतिथिं ज्योतिष्कृत्वा परि वेवैष्टि। तादृगेव तत्।

चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। तस्माद्विपाच्चतुष्पादमत्ति। अथो
द्विपद्येव चतुष्पदः प्रति ष्ठापयति॥२४॥

भवति प्रतिषिञ्चति गमयति प्रत्यक्पुशवं उपनिधायऽधियन्तेति तच्चत्वारि च॥३॥ [३]

उत्तरावतीं देवा आहुतिमजुहवुः। अवाचीमसुराः। ततो
देवा अभवन्। पराऽसुराः। यङ्कामयेत् वसीयान्तस्यादिति।
कनीयस्तस्य पूर्वं हुत्वा। उत्तरं भूयो जुहुयात्। एषा वा
उत्तरावत्याहुतिः। तान्देवा अजुहवुः। ततस्तेऽभवन्॥२५॥

यस्यैवं जुह्वति। भवत्येव। यङ्कामयेत् पापीयान्तस्यादिति।
भूयस्तस्य पूर्वं हुत्वा। उत्तरं कनीयो जुहुयात्। एषा वा
अवाच्याहुतिः। तामसुरा अजुहवुः। ततस्ते पराऽभवन्।
यस्यैवं जुह्वति। परैव भवति॥२६॥

हुत्वोप सादयत्यजामित्वाय। अथो व्यावृत्त्यै। गार्हपत्यं
प्रतीक्षते। अननुध्यायिनमेवैनं करोति। अग्निहोत्रस्य वै
स्थाणुरस्ति। तं य ऋच्छेत्। यज्ञस्थाणुमृच्छेत्। एष वा
अग्निहोत्रस्य स्थाणुः। यत्पूर्वाऽऽहुतिः। तां यदुत्तरयाऽभि

जुहुयात्॥ २७॥

यज्ञस्थाणुमृच्छेत्। अतिहाय पूर्वामाहुतिं जुहोति।
यज्ञस्थाणुमेव परि वृणक्ति। अथो भ्रातृव्यमेवास्वाऽति
क्रामति। अवाचीनः सायमुपमार्ष्टि। रेत एव तदधाति।
ऊर्ध्वं प्रातः। प्र जनयत्येव तत्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति।
चतुरुन्नयति॥ २८॥

द्विर्जुहोति। अथ कं द्वे आहुती भवतु इति। अग्नौ वैश्वानर
इति ब्रूयात्। एष वा अग्निर्वैश्वानरः। यद्वाह्मणः। हुत्वा द्विः
प्राश्नाति। अग्नावेव वैश्वानरे द्वे आहुती जुहोति। द्विर्जुहोति।
द्विर्निमार्ष्टि। द्विः प्राश्नाति॥ २९॥

षट्स्वम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतून्नेव प्रीणाति। ब्रह्मवादिनो
वदन्ति। किं देवत्यमग्निहोत्रमिति। वैश्वदेवमिति
ब्रूयात्। यद्यजुषा जुहोति। तदैन्द्राग्रम्। यत्तूष्णीम्।
तत्प्राजापत्यम्॥ ३०॥

यन्निमार्ष्टि। तदोषधीनाम्। यद्वितीयम्। तत्पितृणाम्।

यत्प्राश्नाति। तद्गर्भाणाम्। तस्माद्गर्भा अनंशजन्तो वर्धन्ते।
यदाचामति। तन्मनुष्याणाम्। उदङ्पर्यावृत्याचामति॥ ३१॥

आत्मनो गोपीथाय। निर्णेनेक्ति शुद्धौ। निष्टपति स्वगाकृत्यै।
उद्दिशति। सत्तरुषीनेव प्रीणाति। दक्षिणा पर्यावर्तते।
स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तते। तस्माद्वक्षिणोऽर्ध आत्मनो
वीर्यावत्तरः। अथो आदित्यस्यैवावृतमनु पर्यावर्तते। हुत्वोप
समिन्धे॥ ३२॥

ब्रह्मवर्चसस्य समिद्धौ। न बरुहिरनु प्र हरेत्। असंस्थितो
वा एष यज्ञः। यदग्निहोत्रम्। यदनु प्रहरेत्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्।
तस्मान्नानु प्रहृत्यम्। यज्ञस्य सन्तत्यै। अपो नि नयति।
अवभृथस्यैव रूपमकः॥ ३३॥

अभवन्वति जुहुयान्नयति मार्ष्टि द्विः प्राश्नाति प्राजापत्यमाचामतीन्धेऽकः॥ ४॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। अग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः। किं
प्रायणमग्निहोत्रमिति। वत्सो वा अग्निहोत्रस्य प्रायणम्।
अग्निहोत्रं यज्ञानाम्। तस्य पृथिवी सदः। अन्तरिक्षमाग्नीध्रम्।

द्यौरहविर्धानम्। दिव्या आपः प्रोक्षणयः। ओषधयो
बर्हिः॥ ३४॥

वनस्पतय इध्मः। दिशः परिधयः। आदित्यो यूपः।
यजमानः पशुः। समुद्रोऽवभृथः। संवत्सरः स्वंगाकारः।
तस्मादाहिताग्नेः सर्वमेव बर्हिष्यन्दत्तं भवति। यत्सायं
जुहोति। रात्रिमेव तेन दक्षिण्यां कुरुते। यत्प्रातः॥ ३५॥

अहरेव तेन दक्षिण्यं कुरुते। यत्ततो ददाति। सा
दक्षिणा। यावन्तो वै देवा अहुतमादन्। ते पराऽभवन्।
त एतदग्निहोत्रं सर्वस्यैव संमवदायाजुहवुः। तस्मादाहुः।
अग्निहोत्रं वै देवा गृहाणां निष्कृतिमपश्यन्निति। यत्सायं
जुहोति। रात्रिया एव तद्धुताद्याय॥ ३६॥

यजमानस्यापराभावाय। यत्प्रातः। अहं एव तद्धुताद्याय।
यजमानस्यापराभावाय। यत्ततोऽश्नाति। हुतमेव तत्। द्वयोः
पयसा जुहुयात्पशुकामस्य। एतद्वा अग्निहोत्रं मिथुनम्। य

ए॒वं वेद॑। प्र प्र॒जया॑ प॒शुभिर्मि॑थुनैर्जायते॥ ३७ ॥

इ॒मामे॒व पूर्॒वया॑ दु॒हे। अ॒मूमु॑त्तरया। अ॒धि॒श्रित्यो॑त्तर॒मा
न॑यति। योना॑वे॒व तद्रे॑तः सि॒ञ्चति॑ प्र॒जन॑ने। आ॒ज्ये॑न
जुहु॒यात्तेज॑स्कामस्य। तेजो॒ वा आ॒ज्यम्। तेज॒स्व्ये॑व
भ॑वति। पय॑सा प॒शुका॑मस्य। ए॒तद्वै प॑शूनां॒ रूप॑म्।
रू॒पेणै॒वास्मै॑ प॒शून॑वरुन्धे॥ ३८ ॥

प॒शुमा॑ने॒व भ॑वति। द॒ध्नेन्द्रि॑यका॑मस्य। इन्द्रि॒यं वै दधि॑।
इन्द्रि॒याव्ये॑व भ॑वति। य॒वाग्वा॑ ग्राम॑कामस्यौष॒धा वै
म॑नु॒ष्याः। भा॒ग॒धेये॑नै॒वास्मै॑ सजा॒तान॑व रुन्धे। ग्रा॒म्ये॑व
भ॑वति। अय॑ज्ञो वा ए॒षः। योऽसा॒मा॥ ३९ ॥

च॒तुरु॑न्नयति। च॒तुर॑क्षरं॒ रथ॑न्तर॒म्। र॒थ॒न्तर॑स्यैष वर्णः।
उ॒परी॑व हरति। अ॒न्तरि॑क्षं वा॒मदे॒व्यम्। वा॒म॒दे॒व्यस्यै॑ष वर्णः।
द्विर्जु॑होति। द्य॑क्षरं बृ॒हत्। बृ॒ह॒त ए॒ष वर्णः। अ॒ग्नि॒हो॒त्रमे॒व
तत्साम॑न्वत्करोति॥ ४० ॥

यो वा अ॒ग्निहो॒त्रस्यो॑प॒सदो॑ वेद॑। उपै॒नमु॒प॒सदो॑ नमन्ति।
 वि॒न्दत॑ उप॒स॒त्तारम्॑। उ॒न्नीयोप॑ सादयति। पृ॒थि॒वीमे॒व
 प्री॑णाति। हो॒ष्यन्नुप॑सादयति। अ॒न्तरि॑क्षमे॒व प्री॑णाति।
 हु॒त्वोप॑ सादयति। दि॒वमे॒व प्री॑णाति। ए॒ता वा
 अ॒ग्निहो॒त्रस्यो॑प॒सदः॑ ॥ ४१ ॥

य ए॒वं वेद॑। उपै॒नमु॒प॒सदो॑ नमन्ति। वि॒न्दत॑ उप॒स॒त्तारम्॑।
 यो वा अ॒ग्निहो॒त्रस्या॑श्रा॒वितं॑ प्र॒त्याश्रा॑वित॒ः॒ होता॑रं
 ब्र॒ह्माणं॑ वष॒ट्कारं॑ वेद॑। तस्य॒ त्वे॒व हु॒तम्। प्रा॒णो वा
 अ॒ग्निहो॒त्रस्या॑श्रा॒वितम्। अ॒पा॒नः प्र॒त्याश्रा॑वितम्। म॒नो
 होता॑। चक्षु॑र्ब्र॒ह्मा। नि॒मे॒षो व॑ष॒ट्कारः॑ ॥ ४२ ॥

य ए॒वं वेद॑। तस्य॒ त्वे॒व हु॒तम्। सा॒यं या॒वान॑श्च॒ वै
 दे॒वाः प्रा॑त॒र्यावा॑णश्चा॒ग्निहो॒त्रिणो॑ गृ॒हमा॑गच्छन्ति। तान् यन्न
 त॒र्पये॑त्। प्र॒जया॑ऽस्य प॒शुभि॑र्वि ति॒ष्ठेर॑न्। यत्त॒र्पये॑त्। तृ॒प्ता
 ए॒नं प्र॒जया॑ प॒शुभि॑स्त॒र्पये॑युः। स॒जू॒र्दे॒वैः सा॒यं या॒व॑भि॒रिति॑
 सा॒यं॑ स॒म्मृ॑शति। स॒जू॒र्दे॒वैः प्रा॑त॒र्यावा॑भि॒रिति॑ प्रा॒तः। ये

चैव देवाः सायं यावानो ये च प्रातर्यावाणः॥४३॥

तानेवोभयां स्तर्पयति। त एनं तृप्ताः प्रजयां पशुभिस्तर्पयन्ति।
अरुणो हं स्माहौपवेशिः। अग्निहोत्र एवाहं सायं प्रातर्वज्रं
भ्रातृव्येभ्यः प्र हरामि। तस्मान्मत्पापीयांसो भ्रातृव्या
इति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। समित्सप्तमी। सप्तपदा
शक्करी। शाक्करो वज्रः। अग्निहोत्र एव तत्सायं प्रातर्वज्रं
यजमानो भ्रातृव्याय प्र हरति। भवत्यात्मना। पराऽस्य
भ्रातृव्यो भवति॥४४॥

बृहिः प्रातरहुताद्याय जायते रुन्धेऽसामा करोत्येता वा अग्निहोत्रस्योपसदो वषट्कारश्च प्रातर्यावाणो
वज्रस्त्रीणि च॥५॥

[५]

प्रजापतिरकामयतात्मन्वन्मे जायेतेति। सोऽजुहोत्।
तस्मात्स्मन्वदजायत। अग्निर्वायुरादित्यः। तेऽब्रुवन्।
प्रजापतिरहौषीदात्मन्वन्मे जायेतेति। तस्य वयमजनिष्महि।
जायतान्न आत्मन्वदिति तेऽजुहवुः। प्राणानामग्निः। तनुवै
वायुः॥४५॥

चक्षुष आदित्यः। तेषां हुतादजायत गौरेव। तस्यै

पयसि व्यायच्छन्त। मम हुतादजनि ममेति। ते
 प्रजापतिं प्रश्नमायन्। स आदित्योऽग्निमब्रवीत्। यतरो
 नौ जयात्। तन्नौ सुहासदिति। कस्यै कोऽहौषीदिति
 प्रजापतिरब्रवीत्कस्यै क इति। प्राणानामहमित्यग्निः॥४६॥

तनुवा अहमिति वायुः। चक्षुषोऽहमित्यादित्यः। य एव
 प्राणानामहौषीत्। तस्य हुतादजनीति। अग्नेरहुतादजनीति।
 तदग्निहोत्रस्याग्निहोत्रत्वम्। गौर्वा अग्निहोत्रम्। य एव
 वेद गौरग्निहोत्रमिति। प्राणापानाभ्यामेवाग्निः समर्धयति।
 अव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति॥४७॥

य एवं वेद। तौ वायुरब्रवीत्। अनु मा भजतमिति।
 यदेव गार्हपत्येऽधिश्रित्याहवनीयमभ्युद्धवान्। तेन त्वां
 प्रीणानित्यब्रूताम्। तस्माद्यद्गार्हपत्येऽधिश्रित्याहवनीय-
 मभ्युद्धवति। वायुमेव तेन प्रीणाति। प्रजापतिर्देवताः
 सृजमानः। अग्निमेव देवतानां प्रथममसृजत। सोऽन्यदा-
 लम्भ्यमवित्वा॥४८॥

प्रजापतिमभि पर्यावर्तत। स मृत्योरबिभेत्। सोऽमुमादित्य-
मात्मनो निरमिमीत। तं हुत्वा पराङ्मर्यावर्तत। ततो
वै स मृत्युमपाजयत्। अपं मृत्युं जयति। य एव
वेद। तस्माद्यस्यैवं विदुषः। उतैकाहमुत बृहन्न जुह्वति।
हुतमेवास्य भवति। असौ ह्यादित्योऽग्निहोत्रम्॥४९॥

तनुवै वायुरग्निर्भवत्यवित्वा भवत्येकं च॥६॥ [६]

रौद्रङ्गवि। वायव्यमुपसृष्टम्। आश्विनन्दुह्यमानम्।
सौम्यन्दुग्धम्। वारुणमधि श्रितम्। वैश्वदेवा भिन्दवः।
पौष्णमुदन्तम्। सारस्वतं विष्यन्दमानम्। मैत्रं शरः।
धातुरुद्वासितम्। बृहस्पतेरुन्नीतम्। सवितुः प्र क्रान्तम्।
द्यावापृथिव्यं ह्रियमाणम्। ऐन्द्राग्रमुपसन्नम्। अग्नेः
पूर्वाऽऽहुतिः। प्रजापतेरुत्तरा। ऐन्द्रं हुतम्॥५०॥

उद्वासितं सप्त च॥७॥ [७]

दक्षिणत उपं सृजति। पितृलोकमेव तेन जयति। प्राचीमा
वर्तयति। देवलोकमेव तेन जयति। उदीचीमावृत्य
दोग्धि। मनुष्यलोकमेव तेन जयति। पूर्वं दुह्याज्येष्ठस्य

ज्यैष्ठिने॒यस्य॑। यो वा॑ ग॒तश्रीः॑ स्यात्। अप॑रौ दु॒ह्यात्कनि॒ष्ठस्य॑
कानि॒ष्ठिने॒यस्य॑। यो वा॑ बु॒भूषेत्॥५१॥

न सं मृ॑शति। पा॒पव॒स्यस॒स्य व्यावृ॑त्त्यै। वा॒यव्यं॑ वा
ए॒तदुप॑सृष्टम्। आ॒श्विन॑न्दु॒ह्यमा॑नम्। मै॒त्रन्दु॑ग्धम्। अ॒र्यम्ण
उ॒द्धास्य॑मा॑नम्। त्वा॒ष्ट्रमु॒न्नीय॑मा॑नम्। बृ॒हस्प॑ते॒रुन्नी॑तम्।
स॒वि॒तुः प्र॑क्रान्तम्। द्या॒वापृ॑थि॒व्यः ह्रि॑यमाणम्॥५२॥

ऐ॒न्द्रा॒ग्रमुप॑ सा॒दित॑म्। सर्वा॑भ्यो॒ वा ए॒ष दे॒वता॑भ्यो जुहोति।
योऽ॒ग्नि॒होत्रं॑ जुहोति। यथा॒ खलु॒ वै धे॒नुन्ती॑र्थे त॒र्पय॑ति।
ए॒वम॑ग्नि॒होत्री॑ यज॑मानन्त॒र्पय॑ति। तृ॒प्यति॑ प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। प्र
सु॒वर्गं॑ लो॒कं जा॑नाति। पश्य॑ति पु॒त्रम्। पश्य॑ति पौ॒त्रम्। प्र
प्र॒जया॑ प॒शुभिर्मि॑थुनैर्जा॑यते। यस्यै॒वं वि॒दुषो॑ऽग्नि॒होत्रं॑ जुह्व॑ति।
य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑॥५३॥

बुभूषेद्ध्रियमाणञ्जायते द्वे च॥८॥ [८]

त्रयो॒ वै प्रै॑यमे॒धा आ॑सन्। तेषा॒न्निरे॑कोऽग्नि॒होत्र॑म॒जुहोत्॑।
द्विरे॑कः। स॒कृदे॑कः। तेषां॒ यस्त्रि॑जुहोत्। स ऋ॒चाऽजु॑होत्।

यो द्विः। स यजुषा। यः सकृत्। स तूष्णीम्॥५४॥

यश्च यजुषाऽजुहोद्यश्च तूष्णीम्। तावुभावार्धुताम्।
तस्माद्यजुषाऽऽहुतिः पूर्वा होतव्या। तूष्णीमुत्तरा। उभे
एवर्धौ अवरुन्धे। अग्निज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति सायं
जुहोति। रेत एव तदधाति। सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः
स्वाहेति प्रातः। रेत एव हितं प्र जनयति। रेतो वा एतस्य
हितन्न प्र जायते॥५५॥

यस्याग्निहोत्रमहुतं सूर्योऽभ्युदेति। यद्यन्ते स्यात्।
उन्नीय प्राङ्मुद्रावेत्। स उपसाद्यातमितोरासीत्। स यदा
ताम्येत्। अथ भूः स्वाहेति जुहुयात्। प्रजापतिर्वै भूतः।
तमेवोपासरत्। स एवैनन्तत् उन्नयति। नार्तिमाच्छति
यजमानः॥५६॥

तूष्णींजायते यजमानः॥१॥ [१]

यदग्निमुद्धरति। वसवस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे
जुहति। वसुष्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। निहितो

धूपायञ्छेते। रुद्रास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति।
 रुद्रेष्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। प्रथममिध्ममर्चिरा लभते।
 आदित्यास्तर्ह्यग्निः॥५७॥

तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। आदित्येष्वेवास्याग्निहोत्रं
 हुतं भवति। सर्व एव सर्वश इध्म आदीप्तो भवति। विश्वे
 देवास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। विश्वेष्वेवास्य
 देवेष्वग्निहोत्रं हुतं भवति। नितरामर्चिरुपावैति लोहिनीकैव
 भवति। इन्द्रस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। इन्द्र
 एवास्यग्निहोत्रं हुतं भवति॥५८॥

अङ्गारा भवन्ति। तेभ्योऽङ्गारेभ्योऽर्चिरुदेति। प्रजा-
 पतिस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति।
 प्रजापतावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। शरोऽङ्गारा
 अध्यूहन्ते। ब्रह्म तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति।
 ब्रह्मन्नेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। वसुषु रुद्रेष्वेवादित्येषु
 विश्वेषु देवेषु। इन्द्रैः प्रजापतौ ब्रह्मन्। अपरिवर्गमेवास्यैतासु

देवतासु हुतं भवति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुह्वति। य
उ चैनदेवं वेद॥५९॥

आदित्यास्तर्ह्यग्निर्न्द्रं एवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति देवेषु चत्वारि च (यदग्निर्निर्हितः प्रथमं सर्वं
एव नितरामङ्गाः शरोऽङ्गाः ब्रह्म वसुष्वष्टौ ॥)॥१०॥ [१०]

ऋतन्त्वा सत्येन परिषिञ्चामीति सायं परिषिञ्चति।
सत्यन्त्वर्तेन परिषिञ्चामीति प्रातः। अग्निर्वा ऋतम्।
असावादित्यः सत्यम्। अग्निमेव तदादित्येन सायं
परिषिञ्चति। अग्निनाऽऽदित्यं प्रातः सः। यावदहोरात्रे
भवतः। तावदस्य लोकस्य। नार्तिर्न रिष्टिः। नान्तो न
पर्यन्तोऽस्ति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुह्वति। य उचैनदेवं
वेद॥६०॥

अस्ति द्वे च॥११॥ [११]

अङ्गिरसः प्रजापतिरग्निं रुद्र उत्तरावर्ती ब्रह्मवादिनोऽग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः
प्रजापतिरकामयतात्मन्वद्रौद्रङ्गविं दक्षिणतस्त्रयो वै यदग्निमृतन्त्वा सत्येनैकादश॥११॥

अङ्गिरसः प्रैव तेन पशून्नेव यन्निमार्ष्टि यो वा अग्निहोत्रस्योपसदो दक्षिणतस्त्रिष्टिः॥६०॥

अङ्गिरसो य उचैनदेवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके
प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥